

ENDAGAANO ENKADDE III

Endagaano Enkadde III: Eby'okusomako

Eby'okuwandiika—

EKIBIINA 1:

- I. Enyanjula y'essomo.
- II. Ebitabo by'Ebiyiye:
 - A. Ebiyiye n'ennnyimba z'Olwebbulaniya.
 - B. Amagezi mu Ndagaano Enkadde.

EKIBIINA 2:

- II. Ebitabo by'Ebiyiye: (okweyongerayo.)
 - C. Ekitabo kya Zabbuli.
 - D. Ekitabo kya Engero.
 - E. Ekitabo kya Yobu. (enyanjula.)

EKIBIINA 3:

- II. Ekitabo by'ebiyiye: (okweyongerayo.)
 - E. Ekitabo kya Yobu. (okweyongerayo.)
- III. Emirimu: (Enyanjula).

EKIBIINA 4:

- III. Emirimu: (okweyongerayo.)
 - A. Oluyimba
 - B. Luusi.
 - C. Omubuulizi.

EKIBIINA 5:

- IV. Ebitabo "ebirala" "Bitaano Eby'Ebyafaayo."
 - A. Emitendera Esatu Egy'okudda Okuva mu Buwanganguse (Ezera ne Nekkemiya).
 - B. Ekitabo bya 1 ne 2 Byomumirembe.
 - C. Ekitabo kya Danyeri.
Ekigezo.

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika —

Endagaano Enkadde: Ekigezo

Obubonero 20 Bwoyinza Okufuna mu Bibuuzo Bino

- 1) Amagezi ga Baibuli kye ki (emp. 295,296)?
- 2) Noyonyola era oyogere ekibi kya Yobu (emp. 300,301).
- 3) Tegeeza Omubuulizi bwe kimalirizibwa era oyogere obubaka bwakyo (olup. 308).

Obubonero 10 Bwoyinza Okufuna mu Bibuuzo Bino

- 1) Nyonyola "okukolera awamu" kwa Baebbulaniya era owe eky'okulabirako (pp. 294,295).
- 2) Kitegeeza ki "okutya" Katonda (olup. 296)?
- 3) Wandika abawandiisi ba Zabbuli bana (olup. 297).
- 4) Nyonyola era oweeyo eky'okulabirako eky'omutendera gwa Zabbuli (emp. 297-299).
- 5) Ekirabo kya Yobu ekisinga obunene ki (juliza olunyiri lwenyini; olup. 301)?
- 6) Mu bufunze nyonyola ekirowoozo kya ow'oluganda omununuzi" (olup. 307).

ENDAGAANO ENKADDE III

I. Enyanjula y'essomo.

Eby'okuwandiika—

A. Ensengeka ya massomo g'Endagaano Enkadde.

Ensengeka ya massomo g'Endagaano Enkadde:

Endagaano Enkadde ngazi nyo okuyiga obulungi yonna mu massomo agesengekebwa mu bufunze. Si kruubirirwa kyaffe okuyiga Endagaano Enkadde yonna mu ssomo lino. Ekiruubirirwa kyaffe kwe kunoonyereza nga tuyita mu Ndagaano Enkadde:

- 1) Okuyiga okw'enjawulo okumalako ekitundu ky'Ebyawandiikibwa ekinene oba omulamwa awamu.
- 2) Eby'okuyiga bingi eby'enjawulo ebisonga ku kitundu kimu eky'ebyawandiikibwa oba omulamwa ogw'enjawulo oba omutwe gw'okuyiga.

Tujja kunoonya okuteekawo okusiima olw'Endagaano Enkadde nga tujjaye okutegeera okusinga obulungi olw'ebigenderewa byayo era n'ebigirimu.

Ensengeka y'Endagaano Enkadde etegekeddwa mu massomo asatu ebinyonyoddwa okusinzira ku bitundu ebisatu mu nzivuunula y'Olwebbulaniya ey'Endagaano Enkadde (eyitibwa Masoretic text):

Amassomo asatu ag'Endagaano Enkadde:

Endagaano Enkadde I: Ebitabo bitano ebya **AMATEEKA** (Pentatuuki). Muno murimu Oluberyeberye Okuva, Baleevi, Okubala, Kyamateeka.

Endagaano Enkadde II: Ebitabo bya **BANNABBI 21**. Muno murimu "Bannabbi Abasooka" Yoswa, Balamuzi, 1 ne 2 Samwiri ne 1 ne 2 Bassekabaka, "Bannabbi basembayo" Isaaya Yereimiya, Ezeekyeri n'Ekumi n'Ababiri (Koseya - Malaki).

Endagaano Enkadde III: Ebitabo 13 ebya **EBIWANDIIKO**. Muno mulimu: Zabbuli, Engero, Yobu, oluyimba, Luusi, Kukungubaga, Omubuulizi, Eseza, Danyeri, Ezera, Nekkemiya 1 ne 2 Byomumirembe.

ENDAGAANO ENKADDE III

B. Ebiri mu ssomo lino.

1. Tujja kukoze enkola ey'okugabanya gyetwakoze mu ssomo erisooka erikwata kumitendera gyebitabo ebiyitibwa "Kethubim" oba ebiwandiike."
2. Tujja kusooka kuyiga ebitabo ebyebiyiye (Zabuli, engero, Yobu).
3. Oluvanyuma tujja kuyiga "emizingo" (oluyimba lwa Sulemani, Luusi, Kukungubaga, Omubulizi, Eseza).
4. Ekisembayo, tujja kuyiga ebitabo bitano ebirala ebye "ebyafayo" (Danyeri, Ezera, Nekemiya 1 ne Byomumirembe).

II. Ebitabo bye biyiye.

A. Ebiyiye ne nyimba by'olwebulaniya.

1. Okukwaatagana.
 - a. Ebiyiye by'omu lwebbulaniya si kika kya biyiye ebiwandiike. Si biyiye olw'engeri yaabyo naye olw'ekyo ekibirimu.
 - b. Biyiye mu ngeri nti emisitale egiddiringana gikwaatagana buli gumu ne gunnaagwo. Kino kiyitibwa 'okukwaatagana' Birowoozo ebisobola okulabika mu ngeri nyingi ez'enjawulo:
 - 1) Ebifanagana (" mu kubyogera") (laba Nge 20:1).
 - a) "Omwenge" mukudaazi" nga "omwenge" bweguli "omulekaanyi". Ekitegeeza nti, omukudaazi kifanagana n'omulekaanyi n'omwenge gufanagana.
 - b) Era lowooza Zab 19:1,2; 33:6; 121:6; Yob 27:4. Osobola okufuna/okulaba ekiyiye?
 - 2) Okukontana (laba Yob 42:5; Zab 1:6; Nge 10:1). Osobola okulaba ekiyiye?
 - 3) Okukwaatagana (laba Zab 15:2; 29:1, 2; 55:6). Olunyiriri olw'okubiri lugaziya ekirowoozo ky'olunyiriri olusooka.

ENDAGAANO ENKADDE III

- 4) Ekisulikiddwa (laba Zab 2:9; 51:1; Nge 18:6, 7; 23:15, 16).
Mu kuddamu okwogera ku kirowoozo, ensengeka y'emisittale ebiri ziteekebwa mu ngeri ekontana n'eyo bwerina okuba.
 - 5) Okugerageranya oba okunyonyola (laba Zab 42:1; 103:11-13; Nge 25:23, 25).
 - 6) Okugerageranya (laba Nge 15:16, 17; 16:8; 25:24).
2. Olulimi olukiikirira ng'akabonero (okukozesa ebintu/ebifananyi eby'enjawulo)laba Zab 96:12; 98:8; 104:2, 3; Oluyimba 4:1-16; Is 55:12; Kos 10:11-13). Okuwandiika okw'ekika kino era kwekwanditiddwa ebiyiye by'Olwebbulaniya.

Eby'okuwandiika—

B. Amagezi mu Ndagaano Enkadde.

1. Ekigambo amagezi mu lwebbulaniya kiri “hokmah” (see Prov 1:2, 7; 2:2).
 - a. Kisobola okulaga obumanyirivu bw'okukola ekintu (Kuv 31:3-5; 35:31-35; I Byom 22:15) n'obusobozi mu by'ekijaasi n'ebikolwebwa munsu (Isa 10:13; 29:14; Yob 5:13).
 - b. Mu Ngero, ekigambo kiraga "obumanyirivu mu bulamu." Kisobola okukwaatagana n'okulamula okulungi mu kufuga wamu n'okusalawo (Nge 20:26).
 - c. Gaba magezi , empisa, byokozesa ebikolera mu mateeka ga Katonda munsu Ye okwewala ebizibu (Zab 37:30, 31).
2. Ebigambo by'Olwebbulaniya ebirala ebiri mu kigambo kino.
 - a. “Musar” kitegeeza okulagira/okubuulirira, okugunjula, okuwabula (Nge 1:2, 3, 7, 8). Ekigendererwa kiba kuyigiriza na kukyuusa (Nge 3:11).
 - b. “Binah” kitegeeza okutegeera, okukema emyoyo (Nge 1:2; 2:3).
 - 1) Kiraga amagezi agasobozesa omuntu okutegeera obulungi oba ekintu kirungi oba kibi (Nge 1:5).
 - 2) Kikwaatagana nnyo "n'amagezi" (Nge 4:7).

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika —

- c. “Haskel” kitegeeza empisa z'amagezi, amagezi, n'obumanyirivu obuvaamu okulaba omukisa n'okukulakulana (1 Sam 18:14; Yer 23:5; Isa 52:13).
 - d. “Ormah” kitegeeza obukalabakalaba, amagezi amazaale (Nge 8:5,12). kikozezebwa okunyonyola/okulaga omuntu ategeera (Nge 12:23; 13:16; 15:5).
 - e. “Daath” kitegeeza okutegeera okuva mu kussa mu nkola n'obumanyirivu (Nge 24:5; 1:4, 7; 2:5, 6, 10). kisoboka okuba endowooza y'omusajja omugezi (Mub 1:18).
 - f. “Mezimmah” kitegeeza ebiva mu kutegeka okulungi (Nge 3:21; 5:2; 8:12; 1:4; 2:11).
3. **“AMAGEZI.” kyegategeeza**
- a. Yiga Yob 28:28; Zab 111:10; Nge 1:7; 9:10; 15:33.
 - 1) Amagezi kyeki?
 - 2) Bigambo ki ebisinga obukulu byetutegeera okuva mu nyiriri zino?
 - b. Ekigambo "okusooka" kiraga ekintu ekikulu ekisooka. Ekigambo "amagezi mwegasookera" kiyinza okuvuunulwa ' omutima gw'ekinyusi kya magezi.”
 - c. Ekigambo " kutya" tekiraga kutiisibwa (Nge 1:33). Tekiraga muntu ali mu bulamu obw'okutya okubonerezebwa (1 Yok 4:18; Beb 10:26, 27). kitegeeza:
 - 1) Okumutwaala (Mukama) nga omutukuvu (Isa 8:12, 13).
 - 2) Okumutya (Mukama) (Zab 22:23; Mal 2:5).
 - 3) Okumusaamu ekitiibwa (Mukama) n'okumusinzira (Zab 50:23; 5:7; 96:9).
 - 4) Okutegeera obukulu bwa Katonda (Yob 37:23, 24; 11:7-9).

ENDAGAANO ENKADDE III

- d. Omuntu atya Katonda ajja kumugondera (Mub 12:13) n'okumuweereza (Yos 24:14). Ajja kukyuuka okuleka ekibi (Nge 3:7; 8:13; 14:16; 16:6) era ajja kunoonya Katonda abeere n'enkolagana ne Katonda (Zab 25:14, 15; 34:10, 11).

Eby'okuwandiika—

C. Ekitabo kya Zabbuli.

1. Ekitabo kya Zabbuli kigabanyiziddwamu mu bitundu bitaano ebiddako (ne Zabbuli ezilowoozebwa okusomebwaa mu bitundu kinnakimu).
 - a. Ekitabo I - Zab 1-41 (Zab 25, 37).
 - b. Ekitabo II - Zab 42-72 (Zab 51, 57).
 - c. Ekitabo III - Zab 73-89 (Zab 86).
 - d. Ekitabo IV - Zab 90-106 (Zab 91, 103).
 - e. Ekitabo V - Zab 107-150 (Zab 116, 119, 121, 127, 128, 130, 139, 142-146).
2. Abawandiisi.
 - a. Daudi (omugatte awamu nga 73).
 - b. Asafu (Zab 50; 73-83).
 - 1) Asafu yali Muleevi omuyimbi amanyiddwa mu biro bya Daudi (Nek 12:46)
 - 2) Yalondebwa wamu ne Kemani nga omuweereza w'okuyimba (1 Byom 15:16-19).
 - c. Batabani ba Koola (Zab 42-49, 84, 85, 87, 88). Baali bayimbi mu kwaya ya Yekaalu.
 - d. Sulemani (Zab 72, 127).
3. Emitendera gya Zabbuli.
 - a. Zabbuli ezanjula (1, 2).

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika —

- 1) Zab 1: Amakkubo abiri ag'omuntu
- 2) Zab 2: Amakkubo abiri aga amawanga ne bakabaka.
- b. Okusaba, okukungubaga, n'okwegayirira okwo kusumululwa kumpi (nga 1/2 ekya Zabbuli kigwa mu mutendera guno). Eby'okulabirako ebimu ze Zab 3-6 ne 139.
- c. Enyimba ez'okutendereza (Zab 106, 111-113, 135, 146-150).
 - 1) Zino ze Zabuli ezitandiika era nga zitera okukomekkereza nebigambo "Mukama yabazibwe."
 - 2) Era waliwo Zabbuli endala nga 30 ezikwaata ku kutendereza (Zab 33, 48, 65, 103, 118).
- d. Enyimba z'okwewaayo n'okwebaza nga omuntu omu (Zab 21, 23, 27, 30).
- e. Okunakuwala olw'ekibi (Zab 6, 32, 51, 143).
- f. Okwegayirira ku lwa kabaka, Isirayiri ne Yerusaleemi n'amawanga amalala (Zab 20, 122).
- g. Okukolima oba obutasonyiwa akukola obubi (Zab 35, 109).
 - 1) Zabbuli zino zirina okutegeerwa mu ngeri y'okuyaayaana kw'omwana wa Katonda okuba n'ekitiibwa n'okwogerebwako Katonda.
 - 2) Omuyimbi wa Zabbuli tawalana ggwanga ye yenyini, naye atunulira omulamuzi omukulu owa bantu bonna okukola ebya mazima.
 - 3) Zabbuli zino zeyongera nyo ne Kuv 21:23-25; Leev 24:15-22; Bar 12:14, 19; Bik 8:20-23; 13:6-12; 1 Tim 1:20; 2 Tim 4:14. Zilagira ddala abalabe b'enjiri/Katonda nga awakanya abalabe b'omuntu oba abantu (laba Mat 5:43-45).
- h. Zabbuli eziyigiriza (Zab 1, 14, 15, 37, 49, 107, 111, 112, 127, 128).
- i. Zabbuli z'obutonde (Zab 29, 65, 104, 147, 148).

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika—

- j. Zabbuli z'ebyafaayo (Zab 78, 105, 106).
- k. Zabbuli z'okutendereza Amateeka ga Katonda (Zab 1, 19, 119).
- l. Zabbuli z'okusinza n'okwatula okukkiriza (Zab 8, 29, 50, 95-100).
- m. Zabbuli za Masiya (Zab 2, 8, 16, 22-24, 40, 45, 68, 69, 72, 89, 102, 110, 118, 132).
 - 1) Yesu yagamba nti Zabbuli zogera ku Ye (Luk 24:44).
 - 2) Zabbuli za Masiya ezisinga obukulu Zab 2, 45, 72, 110.

D. Ekitabo ky'Engero.

- 1. Engero, bigambo ebyamagezi ebiwa okunyonyola nga bikozesa okugerageranya.
- 2. Engeri y'oyiga Engero.
 - a. Okusoma esuula emu.
 - 1) Oyinza okusoma esuula emu buli lunaku (wamu ne Zabbuli taano) era ekitabo n'okiyitamu omulundi gumu buli mwezi.
 - 2) Mu ngeri eno osobola okusoma Engero zonna ne Zabbuli zonna emirundi 12 mu mwaka gumu.
 - b. Okusoma ku mutwe.
 - 1) Oyinza okuyiga omulamwa gumu nga amagezi, okwogera, enkolagaana, oba obwenkanya nga osoma okuyita mu kitabo era n'okuyiga ebitundu olw'ensonga entuufu.
 - 2) Essomo lya MOTMOT™ Engero Okwogera eri omuntu omulala n'Okukolagana ssomo ely'emitwe ku milamwa egiri mu kitabo.

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika —

E. Ekitabo kya Yobu.

1. Omuwandiisi.
 - a. Obulombolombo bugamba nti Musa yeyakiwandiika.
 - b. Kirowozebwa nti Yobu yaberawo mu biro bya bajjajja ffe.
2. Ekibuuzo ekikulu eky'obulamu.
 - a. Nyinza okwagala n'okutya Katonda awatali mikisa na mpeera?
 - b. Fumitiriza ku bisangibwa mu Yob 1:9.
 - c. Tubeera balamu ku lwaffe oba ku lwa Katonda? Tukkiriza ekifo kyetulimu nga ebitonde? Tukkiriza nti entegeka y'obununuzi bwa Katonda erimu okubonabona?

Eky'okukubaganyako Ebirwoozo

Yogera ku bibuuzo bino ebikulu eby'obulamu nga bwe bikwaata ku bulamu bwa bayizi.

3. Ekibi kya Yobu.
 - b. Ekintu ekikulu kyetulina okutegeera ekikwaata ku kibi kya Yobu kiri nti, ebibi bye si bye byamuleetera ebizibu, naye ebizibu bye bye byamuleetera okwonoona.
 - 1) Wakati mu bizibu bye, yayonoona kubanga teyategeera nsonga yaleeta bizibu bye. Kubanga teyategeera yatandiika okubuuza, okubusabuusa, n'okunenya Katonda.
 - 2) Waliwo eky'okuyiga kinene wano.
 - 3) Katonda mukulu era n'amakkubo ge magulumivu okusinga agaffe. Kale tetulina kumubuuza bwe tutamutegeera.
 - b. Ekibi kya Yobu kyatandika mu Yob 9:15 bwe ya ddamu nti Katonda yandibadde omukyaamu nga ye (Yobu) mutuukirivu.

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika—

- 1) Okubikkulirwa kwa Yobu eri amaanyi ga Katonda okuba omutuukirivu (obutukirivu bwe) bukoma ku kutegeera kwe nti obusobozi bwa Katonda bufuga ebintu byonna.
 - a) Nolwekyo ku lwa Yobu, Katonda mutukirivu kubanga anyonyola ekibi n'ekirungi.
 - b) Kino kituufu naye tekituukiridde.
- 2) Katonda si mutuukirivu mu bugulumivu bwe bwokka naye mutuukirivu mu butukuvu bwe. Mulongoofu bulungi. Katonda tayinza kuba mukyaamu olw'obutonde bwe ye, si lwa kubanga nti mukulu okusinga omuntu omulala yenna.
- 3) Lowooza Yobu 9:32, 33.
 - a) Wano Yobu alaga ki?
 - b) Katonda teyawakana naye. Yobu adamu nti Katonda mutukirivu kubanga agamba nti mutuukirivu, kubanga ye mutuukirivu.
- c. Ekibi kya Yobu kyeyongera mu suula 31.
 - 1) Wetegereze engeri Yobu gyeyagezako okwewolereza (eri Katonda) n'okweyogerako n'ebigambo nti "singa ...oba.
 - 2) Ebigambo bino bitegeeza ki?
 - a) Bilaga nti Katonda si mutuukirivu.
 - b) Katonda kino akilaga bulungi mu 40:8 bwagamba nti "ononsalira omusango nze gwe obeere n'obutuukirivu?"
4. Empeera eri Yobu.
 - a. Yobu yasasulibwa Katonda. Newankubadde nga yayonoona wakati mu bizibu bye, Katonda yakola n'ekisa gyalibwaga kubanga teyegaana Katonda era yakakasa Sitani okuba omulimba.

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika —

- b. Yaweebwa ebintu (Yob 42:10, 11).
 - c. Ekikulu ennyo, yaweebwa eby'omwoyo n'okubikkulirwa okujjudde eri Katonda (Yob 42:5). Nga era bwekiri mu byawandiikibwa, empeera esinga obunene kwe **kumanya Katonda obulungi**.
5. Ebyokwongerako: Ensonga baibuli zewa lwaki abantu babonabona.¹
- a. Okubonabona kwa bantu bonna mu nsi.
 - 1) Okubonabona kwabaawo olw'okwonoona kw'omuntu (Bar 8:20-22).
 - a) Omubi n'omulungi bonna, endwadde, okufa entalo n'okuzikirira bibakwaata.
 - b) Abantu bonna balina okukola n'okutuyana (Lub 3:23).
 - 2) Okubonabona kwa bonna kutwalilamu abantu abatalina musango (Luk 13:1-5; Yok 9:2, 3).
 - b. Ekibonerezo.
 - 1) Nga ekitundu ky'empisa ez'eggulu, Katonda alina okubonereza ekibi.
 - 2) Waliwo ebigambo bingi nyo ebiraga okuzikirira kw'omubi (Zab 9:5,15-17; Yob 15:20-35).
 - a) Waliwo ebintu eby'enjawulo bingi abyabaawo nga bikwaata ku kubonerezebwa kwa bantu abatatya Katonda:
 - (1) Amataba (Lub 6:5-17).
 - (2) Sodoma ne Gomora (Lub 18:20; 19:24; Yud 7).
 - (3) Ebibonobono kumi eby'emisiri (Zab 78:49-53).
 - (4) Abakanani (Leev 18:24, 25; Ma 9:5).
 - b) Obubi obujja olw'ebibi bya bantu ba Katonda (Zab 78:17-22, 29-33, 56-64). Enono ya Bag 6:7, 8 eraga okubonabona okumu okubeerawo.

ENDAGAANO ENKADDE III

c) Emisango gy'okuzikirira egijja ku nsi yonna (Kub 6-19, nebirala.). Okuzikirira kw'abatatya Katonda, Kristo bwalikomawo (2 Bas 1:6-9).

Eby'okuwandiika—

c. Okwenenya.

- 1) Abantu ba Katonda oluusi babonabona nga Katonda ayagala bafeeyo gyali. Engeri y'okubonabona eno eyinza okukyuusa abantu okudda eri Katonda.
- 2) Ekigendererwa kyakwo kwe kuleeta abantu mu kwenenye (laba Yob 33:14-30; Nge 20:30; 23:13, 14; Zab 78:32-35).

d. Empisa n'okutendeka.

- 1) Okubonabona kuli mu kiti eky'okugunjula okuyinza okuleeta okukula mu mpisa ne mu butukuvu (Yob 23:10; Beb 5:8; 12:4-11).
- 2) Okubonabona kuyinza okuvaamu okukula okwa maanyi (Yak 1:2-4).
- 3) Okubonabona kuyinza okuleetera abantu okukebera obulamu bwabwe. Okwekebera kuno kuyinza okubikula amalala n'obutukirivu bwabwe (Yob 32:1, 2; 33:9, 16; 34:5, 6).
- 4) Okubonabona kitundu kya nkola ya kwefiriza. Kukolagana wamu n'okumanya Katonda, okukyuusibwa mu kifananyi kya Kristo n'okujjuzibwa Omwoyo (laba Yob 42:1-6; Luk 9:23-25; 2 Kol 4:7-12, 16, 17; Baf 3:10).
- 5) Okubonabona kuyinza okuyigiriza abantu okuba nokusasira eri abalala (2 Kol 1:3-7).

e. Okubonabona kw'okununulibwa.

- 1) Okuwanyisa.
 - a) Yesu yabonabona mu kifo kyaffe. Yafa ku lwaffe (Isa 53; 1 Peet 2:23, 24).
 - b) Musa (Kuv 32:32; Beb 11:25) ne Paulo (Bar 9:1-3) bakkiriza okuwanyisibwa (era laba Bak 1:24; Bag 6:17).

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika —

- 2) Omusituzi w'omugugu.
 - a) Okubonabona ne sadaaka okusobola okuyamba abali mu bwetaavu (Bag 6:2; Bar 15:1-3; 2 Kol 11:23-29).
 - b) Kino kirimu okuwaayo obulamu bwo okulokola obulamu obulala (Yok 15:13; Bar 5:7).
- f. Okubonabona okulaga era okutenderezesa ekitiibwa kya Katonda
 - 1) Okulaga era n'okukakafu bw'okukkiriza (Yob 1:8, 9; Yak 1:12; 5:10, 11).
 - 2) Okubonabona ku lwa Kristo (1 Pet 1:7; 2:18-23; 4:12-19; Kab 3:16-19).
 - 3) Okufa nga omujulizi (Kub 2:10; 6:9-11; 13:15-18; 20:4).
 - 4) Okubonabona nga omukisa eri Katonda okulaga amaanyi g'ekitiibwa kye mu kuwonyezebwa nokusumuulwa (Yok 11:4, 40; 9:3; Zab 107:4-8; Luk 13:11-17).

III. Emizingo.

Omuwandiisi Kyakyogerako:

Ebitabo bya "Emizingo" byasomebwanga ku mbaga za Bayudaaya ez'enjawulo mu mwaka.

Ku buli mbaga ekimu ku bitabo bino kyonna kyasomebwanga eri abantu.

A. Oluyimba lwa Sulemani.

1. Enkola z'okuvuununula amakulu.
 - a. Ekikwaata ku (ekiraga).
 - 1) Abayudaaya - Abayudaaya b'Endagaano Enkadde bategeera ekitabo okukiikirira okwagala kwa Katonda eri Isirayiri (Ezek 16:8-14).

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika—

- 2) Abakristaayo - Ekitabo kilaga enkolagana wakati wa Kristo n'eKkanisa ye.
- b. Ngeri ya katemba/omuzanyo.
 - 1) Okuvuunula kumu kulaba abantu babiri abakulu mu muzanyo.
 - a) Sulemani, kabaka omuto n'omwagalwa (Oluny 1:4, 12; 3:9, 11; 7:5; 8:12).
 - b) Omusulamu, y'engeri y'omukazi eri mu "Sulemani" mu Lwebbulaniya.
 - 2) Okuvuunula okulala kulaba abantu abasatu abakulu mu muzanyo.
 - a) Sulemani kabaka agezaako okusendasenda omuwala omuto okuva eri omusumba we omwagalwa.
 - b) Omuwala omuto.
 - c) Omusumba we omwagalwa.
- c. Omusumba we omwagalwa.
 - 1) Ekitabo ekiyigiriza ku butukuvu n'okutya Katonda okw'enkolagana ya bafumbo. Okujaguza kw'enkolagana y'obwa Katonda wakati w'omusajja n'omukazi eyalagirwa Katonda.
 - 2) Omugaso gw'obufumbo okulaga n'okuyigiriza enono z'enkolagana ezirina okubaawo wakati wa Katonda n'abantu.
2. Okusobola okukulaga ku birimu (okukozesa engeri "y'okuyigiriza" okukuwa okuvunula amakulu).
 - a. Ebisuubirwa mu bufumbo (Oluy 1:2-2:7).
 - b. Ebijukizo by'enkolagana eyeyongera (Oluy 2:8-3:5).
 - c. Okutuukirira kw'obufumbo (Oluy 3:6-5:1).

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika —

- d. Okutunulira kwebyo ebijja bibaawo nga bikiyuuka mu bulamu bw'obufumbo (Oluny 5:2-8:4).
- e. Obukakafu bw'okwagala (Oluy 8:5-14).
- 3. Ekitundu ekikulu.
 - a. Lowooza Oluy 8:6, 7, nga olina endowooza y'okuvuunula okukuyigiriza amakulu.
 - b. Kukwaatagana kutya ne Lub 2:24, 25?
 - c. Enyiriri zino zilaga zitya nti Katonda alina okulaba okulungi ku mukwano oguliwo mu nkolagana ya bafumbo?
- 4. Ekigendererwa n'omugaso gw'ekitabo.
 - a. Katonda Ye yatandikawo obufumbo.
 - 1) Era yatandikawo ekikolwa ekyewuunyisa ky'omusajja n'omukazi okutabagana. Okutabagana okukolebwa okwamazima era okulongoofu mu bafumbo kirabo kiva eri Katonda (nga Ye yenyini kwagala).
 - 2) Okwagala okulongoofu wakati womwami n'omukyala kye kilaga engeri ya Katonda eyatonda omusajja n'omukazi mu kifananyi kye (Lub 1:27-28).
 - b. Song'ate era omukwano gw'omusajja n'omukazi gwe gulaga omukwano Katonda gwayagala wakati we nabantu (Jukira nti ekigambo ky'Olwebbulaniya mu Luberyeberye 4:1 ky'ekimu nekyo mu Ngero 3:6). Katonda ayagala tumumanye mu ngeri ya mukwano.

B. Ekitabo kya Luusi.

- 1. Omuwandiisi ne nakku z'omwezi.
 - a. Ekitabo kino kyawandiikibwa awo mu biro bya balamuzi.
 - b. Kirabika nga kyawandiikibwa Samwiri.

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika—

2. Omulamwa omukulu - omuntu omununuzi” (soma esuula 3).

- a. Ekirowoozo kino kileetebwa olw'ekigambo ky'Olwebbulaniya "Ekirubirirwa". Kye kiteekateeka ekirowoozo ky'okununulibwa oba engeri y'obununuzi.
- b. Mu Ndagaano Enkadde mulimu ebikolwa bingi eby'enjawulo eby'omulamwa gw'omuntu "omununuzi".
 - 1) Endabika y'obufumbo (Ma 25:5-10).
 - 2) Ekikwaata ku ttaka (Leev 25:25).
 - 3) Engeri y'okwesasuza oba okuwoolera eggwanga (Yob 19:25; Kub 35:19).
 - 4) Endabika y'obuddu (Kuv 6:6; Leev 25:48).

C. Ekitabo ky'Omubuulizi (Omubulizi).

1. Enkula y'ekitabo.

- a. Kirina ekitundu ky'obulamu obubi. Song'ate obubi bwakyo bulina ekigendererwa. Kikozesebwa okulaga obutagasa bw'obulamu obwesigamye kubintu by'ensi n'okuyaayaana.
- b. Obubi bwe bukomererayo kitegerekeka bwe tutegeera nti obulamu obutalina Katonda bwe busemberayo dala okuba obubi era obusemberayo ddala obutaba na makulu.
- c. Okulowooza nti buli kimu kijja kuba kibi kikozesebwa okwolesa obutagasa bw'obulamu obutalina Katonda.

2. Omulamwa gw'ekitabo.

- a. Obulamu bwonna obutali mu Katonda tebulina makulu kubanga obulamu bwokka tebusobola kwenyonyolako oba okuwa amakulu gabwo.

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika —

- b. Obulamu bwokka obuli mu Katonda bwe bulina amakulu kubanga obulamu obutalina Katonda tebulina makulu.
 - 1) Obulamu okuba n'amakulu buyinza kuba nago nga bukwaatagana n'omutonzi w'obulamu n'ebigenderewa byabwo.
 - 2) Kino kya nsonga. Ensonga edibwamu eri nti ebintu byoka ebitaggwawo bye birungi. Ebirala byonna biwotoka era ne biggwawo.
- 3. Okumaliriza n'obubaka bw'ekitabo (laba 12:13).
 - a. Amakulu g'obulamu gasangibwa mu nkola y'ebitundu bino ebibiri:
 - 1) Okutya Katonda (Enkolagana wamu Naye).
 - 2) Okugondera Katonda (okumuweereza).
 - b. Gerageranya enkola yebitundu bino ebibiri n'enzivunula esangibwa mu:
 - 1) Bannabbi: Isa 43:8-13.
 - 2) Etteeka: Lub 12:1-3.
 - 3) Enjigiriza za Yesu: Mat 22:37-39.
 - 4) Enjigiriza za Paulo: Baf 1:22 and 3:10.

IV. Ebitabo eby'ebyafaayo ebirala ebitano.

A. Emitendera esatu egy'okudda okuva mu buwanganguse.

- 1. Ezera 1-6 (538 nga Kristo tanazaalibwa.) - Ne kuulo nga ye kabaka wa Buperusi ne Zerubabberi nga ye mukulu wa Bayudaaya, Abantu nga 50,000 abawangangusibwa bakomawo eYerusaleemi n'ebazimba Yekaalu.
- 2. Ezera 7-10 (458 nga Kristo tanazaalibwa.) - Ne Alitagizerugizi ye Kabaka we Buperusi, Erara kabona yakomawo nabawangangusibwa 1750 ne Bayigiriza abayudaaya amateeka.

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika—

3. Nek 1-2 (445 nga Kristo tanazaalibwa.) - Wansi w'omukono gwa Alutagizerugizi, Nekemiya yakomawo eYerusaleemi nga ye mukulu wa bayudaaya. Yateekawo nateekateeka era n'okumaliriza omulimu gw'okuddamu okuzimba buggwe wekibuga.

B. Ebitabo bye 1 ne 2 Byomumirembe.

1. Engeri y'ebitabo.
 - a. Ebitabo bino osanga byawandiikibwa Ezera nga ekitundu ekyokuwangangusibwa okwali okw'okuzza obugya amateeka.
 - b. Ebiri mu kitabo biraga Katonda omukulu.
 - c. Ebitabo biyinza okukozesebwa nga ebigattibwa ku bitabo bya Samwiri ne Bassekabaka.
2. Okukakasa kw'ebitabo.
 - a. Ezera akakasa okudda obugya okwa madiini okwedda nga agezako okuyamba okutandikawo okudda obugya okupya.
 - b. Era waliwo okukakasa ku magoba g'ebyafaayo Isirayiri ge yafuna olw'okusinza okwa mazima n'obuwulize.

C. Ekitabo kya Danyeri.

1. Okumaliriza - Ebiwandiike by'obulamu bwa Danyeri mu buwanganguse ebiraga Katonda omuwanguzi era n'okubikkulirwa eby'ennaku ezisembayo.
2. Empisa za Danyeri.
 - a. Okwegendereza (Dan 1:8; 10:3).
 - b. Okutowazibwa (Dan 5:22, 23).
 - c. Obwesimbu (Dan 6:4).

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika —

- d. Okusaba (Dan 2:17, 18; 6:10).
- e. Obwetowaze (Dan 10:17).
- f. Okwolesebwa okw'Omwoyo (Dan 7:9-12; 10:5, 6).
- 3. Enkola ez'okuvuunula okw'ebitundu ebizibu ennyo (esuula 2,7-12).
 - a. Ebyafaayo.
 - 1) Engeri eno egamba ekitabo kya Danyeri, nti kyawandiikibwa mu biseera ebya matwaale ga Buyonaani aga Alekizanda.
 - 2) Mu ngeri eno, akabonero kakiikirira ebintu ebyafaayo ebyamala edda okubaawo.
 - b. Ekitasuubirwa. Engeri eno etunulira akabonero akalaga ebintu ebitanajja era n'okutunulira okujja kwa Kristo okw'oluberyeberye nokw'okubiri.
 - c. Tegeera: Waliwo engeri nyingi ez'okuvuunula ekitabo kya Danyeri. Tetujja kutandika kuyiga mu bugazi byonna wano, naye tujja kumaliriza nekifananyi ekiyinza okutwongerayo mu kwagala okw'okuyiga kuno.

ENDAGAANO ENKADDE III

Ekyo'okubaganyako Ebirowoozo

Eby'okuwandiika

Kozesa ekifananyi ekiddako okuteekawo okwogera n'okufaayo mu bubaka obubi obw'ekitabo kya Danyeri obubi.

DANYERI

Esuula 2	Esuula 7	Esuula 8	Kikiikirira
Omutwe gwa Zaabu	Empologoma		Babulooni (2:48) okugwa mu 539 nga Kristo tanazaalibwa
Ekifuba kya feeza	Edubu	Endiga	Bumedi/Buperusi (8:20) okugwa mu 330 nga Kristo tanazaalibwa
Olubuto ne n'ebisambi bya kikomo	Engo	Embuzi	Buyonani (8:21) okugwa mu 63 nga Kristo tanazaalibwa
Amagulu n'ebigere by'ekyuma n'ebibumbe	ensolo enkambwe		Matwale ga Baruumi okugwa mu 400 oluvanyuma lw'okuzaalibwa kwa Kristo

Okumaliriza:

Kino kumaliriza okuyiga kwaffe mu ndagaano enkadde. Kati tulina okuba n'okutegera kwabyona era n'okutegeera ebirimu. Era tuyinza okwogera ku nsonga ezimu ezenjawulo mu ngeri esingawoko obugazi. (Nga ebiseera bye biyinza okubawo omusomesa ayinza okukomekerezesa essomo n'okwejukanya ku nsengeka).

ENDAGAANO ENKADDE III

Eby'okuwandiika —

Old Testament III: Endnotes

¹John Rea, Adapted from class notes, Era of the Writing Prophets course at Regent University, 1987.